

FRIEDRICH NIETZSCHE

**O pravdě a lži
ve smyslu nikoli morálním**

**PRAHA
2007**

1.

V jakémsi odlehlém koutě kosmu, třpytivě rozlitého v bezpočet slunečních systémů, byla jednou jedna hvězda, na níž chytrá zvířata vynalezla poznávání. Byla to nejhrdější a nejprolhanější minuta „dějin světa“: ale ne víc než pouhá minuta. Po několika nadechnutích přírody hvězda vyhasla, a ona chytrá zvířata musela zemřít. – A i kdyby si takovou bajku někdo vymyslel, přece by dostatečně nevystihl, jak uboze, jak stínovitě a prchavě, jak neúčelně a libovolně se vyjímá lidský intelekt v přírodě; existovaly celé věčnosti, kdy nebyl; až opět vezme za své, nic se nestane. Neboť tento intelekt nemá žádné další poslání, které by přesahovalo život lidí. Jest totiž jenom lidský, a pouze jeho majitel a tvůrce jej bere tak pateticky, jako by se v něm otáčely veřeje světa. Kdybychom se však mohli porozumět s komárem, zjistili bychom, že i on se vznáší vzduchem s tímto patosem a cítí se jako létající střed tohoto světa. Není v přírodě nic tak zavrženíhodného a malého, aby se to nepatrným závanem oné síly po-

znávání nenafouklo okamžitě jako měch; a stejně jako chce mít svého obdivovatele každý nosič, tak se domnívá i nejhrdější člověk, filosof, že na jeho konání a myšlení se ze všech stran teleskopicky upírají zraky kosmu.

Je zvláštní, že něco takového dokáže intelekt, jenž je přece dán těm nejnešťastnějším, nejkřehčím, nejpomíjivějším bytostem právě jen jako pomůcka, aby je na minutu udržel při životě; z něhož by jinak, bez takového přídavku, měly všechny důvody prchat tak rychle jako Lessingův syn. Domýšlivost spojená s poznáváním a pociťováním zastírá oči i smysly lidí mhou a klame je o hodnotě bytí tím, že v sobě chová nejlichotivější ocenění právě pro poznání samo. Jejím nejobecnějším účinkem je klam – ale něco z tohoto charakteru ulpívá i na zcela dílčích účincích.

Intelekt, jakožto prostředek k uchování individua, rozvíjí své hlavní síly v přetvářce; neboť ona je prostředkem, jímž se uchovávají slabší, méně robustní individua, kterým je odepřeno vést boj o existenci pomocí rohů nebo ostrých dravčích tesáků. V člověku dosahuje toto umění přetvářky svého vrcholu: tady je klam a mam, lichotka, lež a podvod, pomluva, reprezentace, život ve vypůjčeném lesku, maska, zahalující konvence, nutkání předvádět se před druhými i před sebou, zkrátka neustálé poletování kolem plamene je-

šitnosti natolik pravidlem a zákonem, že snad není nic nepochopitelnějšího, než že mezi lidmi mohl vzejít čestný a čistý pud k pravdě. Jsou hluboce ponořeni do iluzí a snových obrazů, jejich oko klouže jen po povrchu věcí a vidí „formy“, jejich cit nikde nevede k pravdě, nýbrž se spokojuje s přijímáním podnětů a jakousi tápavou hrou na hřbetě věcí. Navíc se nechává člověk po celý život obelhávat za noci sny, aniž se tomu jeho morální cit snaží někdy zabránit: zatímco prý existují lidé, jimž se silou vůle podařilo odstranit chrápání. Co vlastně člověk o sobě ví! Ano, dokázal se snad alespoň jednou dokonale vnímat, vystaven sám sobě jako v osvětlené vitríně? Nezamlčuje mu snad příroda téměř všechno, dokonce i o jeho těle, aby ho, stranou zákrutů střev, rychlého proudění krve, složitých záchvěvů tkání, zahnala a uzavřela do hrdého šalebného vědomí? Odhodila klíč: a běda osudné zvědavosti, která by dokázala jednou vyhlédnout škvírou z pokojíku vědomí ven a dolů a tušila by teď, že člověk spočívá na čemsi nemilosrdném, žádostivém, nenasyceném, vražedném, v lhostejnosti svého nevědění, jako by ve snách visel na hřbetě tygra. Odkud, pro všechno na světě, při této konstelaci pud k pravdě?!

Pokud by se individuum chtělo jen udržet proti druhým individuí, používalo by za přirozeného stavu věcí intelekt většinou jen k přetvářce: jelikož chce

však člověk existovat společensky a stádně zároveň z nouze a nudy, potřebuje jakousi dohodu o míru a usiluje o to, aby alespoň to nejdrsnější bellum omnium contra omnes zmizelo z jeho světa. A uzavření míru přináší s sebou něco, co vypadá jako první krok ke vzniku onoho záhadného pudu k pravdě. Právě teď se fixuje to, co má od nynějška být „pravdou“, tj. vynalézá se stejnoměrně platné a závazné označování věcí a zákonodárství jazyka tvoří také první zákony pravdy: neboť zde poprvé vzniká kontrast mezi pravdou a lží: lhář používá platná označení – slova – tak, aby se neskutečné jevilo jako skutečné; jsem bohatý, zatímco pro jeho stav by bylo pravým označením „chudý“. Zneužívá pevných konvencí libovolným zaměňováním, nebo dokonce obracením jmen. Pokud tak činí sobeckým a svému okolí škodlivým způsobem, nebude mu společnost už důvěřovat, a tím ho vyloučí. Lidé se přitom nevyhýbají ani tak podvedení samému, jako spíše tomu, že podvodem mohou být poškozeni. Ani na tomto stupni neproklínají v podstatě klam, nýbrž zlé, nepřátelské důsledky určitých druhů klamu. A v podobně omezeném smyslu chce člověk také pravdu. Touží po příjemných, život udržujících důsledcích pravdy; čisté poznání bez důsledků je mu lhostejné, a vůči škodlivým a ničivým pravdám je naladěn dokonce nepřátelsky. A nadto: jak je tomu s oněmi

konvencemi jazyka? Jsou snad výsledkem poznání, smyslu pro pravdu: kryje se označení a věc? Je jazyk adekvátním výrazem všech realit?

Jenom ze zapomnětlivosti může člověk propadnout bludu, že je majitelem pravdy v onom právě označeném stupni. Nechce-li se spokojit s pravdou ve formě tautologie, tj. s prázdnou slupkou, bude věčně zaměňovat iluze za pravdy. Co je to slovo? Zobrazení nervového vzruchu ve zvucích. Usuzovat však z nervového vzruchu dále na příčinu mimo nás je již výsledkem chybného a neoprávněného užití věty o důvodu. Jak bychom mohli – kdyby tím jedině rozhodujícím při vzniku řeči byla pravda a při označování hledisko jistoty – jak bychom pak mohli říkat: kámen je tvrdý: jako by nám „tvrdý“ bylo známé ještě i jinak, a nejen jako veskrze subjektivní podnět! Dělíme věci podle rodů, označujeme strom za mužský, rostlinu za ženskou: jaké to libovolné příměry! Jak daleko za hranice jistoty jsme ulétli! Německé označení hada nepostihuje nic než určité vinutí, kroucení, a mohlo by se tedy právě tak dobře užít na červa. Jaká svévolná vymezení, jaké jednostranné zdůrazňování hned té, hned oné vlastnosti věci! Postavíme-li vedle sebe různé jazyky, ukáže se, že u slov nikdy nezáleží na pravdě ani na adekvátním výrazu: jinak by jazyků nebylo tolik. „Věc o sobě“ (to by byla právě čistá pravda bez důsledků) je

pro tvůrce jazyka zcela neuchopitelná a naprosto nežádoucí. On jen označuje vztahy věcí k lidem, a aby je vyjádřil, sahá k nejmělejšími metaforám. Nervový vzruch nejprve přenesen v obraz! první metafora. Obraz zase ztvárněn ve zvuk! druhá metafora. A pokaždé úplné přeskočení celé sféry, rovnou do nějaké docela jiné a nové. Představme si člověka, který je úplně hluchý a nikdy neměl žádný vněm tónu ani hudby: bude pozorovat Chladniho obrazce v písku, rozpozná jejich příčiny v chvění struny a bude teď přísahat, že nyní už určitě ví, čemu lidé říkají tón; a tak se nám všem vede s jazykem. Domníváme se, že víme cosi o věcech samých, mluvíme-li o stromech, barvách, sněhu a květinách, a přece nevlastníme nic než metafory věcí, které původním bytnostem naprosto neodpovídají. Stejně jako tón v podobě obrazce v písku vyjímá se ono záhadné X věci o sobě jednou jako nervový vzruch, poté jako obraz, nakonec jako zvuk. Logicky tedy vznik jazyka rozhodně neprobíhá a veškerý materiál, s nímž později člověk pravdy, badatel, filosof pracuje a z něhož staví, pochází, ne-li ze vzdušných zámků, pak přece jen nikoli z podstaty věcí.

Uvažme ještě zejména tvorbu pojmů: každé slovo se stává pojmem v tom okamžiku, kdy už právě nemá sloužit jedinečnému, naprosto individualizovanému původnímu prožitku, jemuž vděčí za svůj vznik, napří-

klad jako připomínka, nýbrž když se musí hodit zároveň na nespočetné, více nebo méně podobné, tj. přísně vzato nikdy stejné, tedy samé nestejně případy. Každý pojem vzniká tím, že bereme ne-stejně za stejné. Tak jistě jako není žádný list zcela shodný s jiným, je pojem listu vytvořen svévolným vynecháním těchto individuálních odlišností, zapomenutím na vše rozlišující, a vzbuzuje nyní představu, jako by v přírodě existovalo kromě listů cosi, co by bylo „listem vůbec“, jakousi praformou, podle níž by byly všechny lístky tkány, kresleny, tvarovány, barveny, krabaceny, malovány, jenže nešikovnými rukama, takže by žádný exemplář nebyl korektní a spolehlivý jakožto věrná kopie své praformy. Nazýváme nějakého člověka poctivým; proč dnes jednal tak poctivě? ptáme se. Naše odpověď obvykle zní: z poctivosti. Poctivost! to značí opět: list je příčinou listů. Vždyť my nevíme vůbec nic o jakési bytostné kvalitě, jež by se jmenovala poctivost, víme však o nespočetných individualizovaných, a tedy nestejných jednáních, která vynecháním onoho nestejného činíme stejnými a označujeme teď jako jednání poctivá; nakonec z nich formulujeme jakousi *qualitas occulta* se jménem: poctivost.

Odhlížení od individuálního a skutečného nám dává pojem, stejně jako nám dává i formu, zatímco příroda nezná žádné formy a pojmy, tedy ani žádné druhy,

nýbrž jen jakési nám nepřístupné a nedefinovatelné X. Neboť i náš protiklad individua a druhu je antropomorfní a nepochází z podstaty věcí, třebaže se neodvažujeme říkat, že jí neodpovídá: to by totiž bylo dogmatické tvrzení a jako takové právě tak neprokazatelné jako jeho protiklad.

Co je tedy pravda? Pohyblivé vojsko metafor, metonymií, antropomorfismů, zkratka lidských relací, které – poeticky a rétoricky vystupňovány – byly přeneseny, vyzdobeny a které po dlouhém užívání připadají lidu pevné, kanonické a závazné: pravdy jsou iluze, o nichž člověk zapomněl, že jimi jsou, metafory, jež se opotřebovaly a pozbyly smyslové síly, mince se setřeným obrazem, které bereme jen jako kov, a nikoli už jako mince. Stále ještě nevíme, odkud pochází pud k pravdě; neboť dosud jsme slyšeli jen o závazku, který společnost vznáší, aby mohla existovat, o závazku být pravdivý, tzn. používat běžných metafor, tedy, morálně vyjádřeno: lhát podle pevné konvence, lhát davově stylem závazným pro všechny. Člověk arcí zapomíná, že je na tom takto; lže tedy označeným způsobem nevědomě a podle staletých zvyklostí – a právě *touto nevědomostí*, právě tímto zapomenutím dospívá k pocitu pravdy. Z pocitu, že je zavázán označovat jednu věc za červenou, druhou za studenou, třetí za němou, probouzí se v něm morální, k pravdě se vztahující hnutí:

v protikladu ke lháři, jemuž nikdo nevěří, jež všichni vylučují, demonstruje si člověk vše, co je na pravdě úctyhodné, důvěryhodné a prospěšné. Staví nyní své jednání jakožto *rozumná* bytost pod vládu abstrakcí: nestrpí už, aby byl strháván náhlými dojmy, názory, zobecňuje všechny tyto dojmy nejprve v bezbarvější, chladnější pojmy a k nim pak připřahá vůz svého žití a jednání. Vše, co člověka odlišuje od zvířete, závisí na této schopnosti sublimovat názorné metafory ve schéma, rozpustit tedy obraz v pojem; v oblasti oněch schémat je totiž možné něco, co by se nikdy nepodařilo s názornými prvními dojmy: vybudovat pyramidový řád podle kast a stupňů, vytvořit nový svět zákonů, privilegií, podřazeností, vymezení, který nyní vystupuje proti názornému světu prvních dojmů jako cosi pevnějšího, obecnějšího, známějšího, lidšějšího, a proto jako regulativ a imperativ. Zatímco každá názorová metafora je individuální, ojedinělá, a umí tedy pokaždé uniknout jakémukoli schematickému třídění, vyznačuje se velká pojmová stavba strnulou pravidelností římského kolumbária a vyznačuje ve své logice přísnost a chlad, které jsou vlastní matematice. Koho tento chlad ovane, stěží uvěří že i pojem, kostěný a rohovitý jako kostka a stejně přemístitelný, zde přece zůstává jen jako *residuum metafory* a že iluze uměleckého přenosu nervového vzruchu v obrazy je ne-li

matkou, tedy alespoň babičkou každého pojmu. V rámci této pojmové hry v kostky však „pravda“ znamená – používat každou kostku tak, jak je označena; počítat přesně její oka, správně sestavovat rubriky a nikdy se neprohřešit proti kastovnímu řádu a proti pořadí tříd. Tak jako Římané a Etruskové rozřezali nebe strnulými matematickými čarami a do takto vymezeného prostoru zahnali boha jako do chrámu, tak má každý národ nad sebou takovéto matematicky rozdělené nebe pojmů a požadavkem pravdy pak rozumí, že má být každý pojmový bůh hledán jen ve *své sféře*. Zajisté zde můžeme člověka obdivovat jako mocného stavitelského génia, jemuž se daří budovat nekonečně komplikovaný pojmový dóm na pohyblivém základu a jakoby na plynoucí vodě; ovšem aby se na takových základech udržel, musí to být stavba jako z pavoučích vláken, tak jemná, aby ji s sebou unášela vlna, tak pevná, aby ji nerozvanul vítr. Jako stavitelský génius tak člověk vysoko převyšuje včelu: ta staví z vosku, jež nasbírání v přírodě, on staví z daleko jemnějšího tkaniva pojmů, jež musí teprve ze sebe vysoukat. Zaslouží si velký obdiv – ale rozhodně ne za svůj pud k pravdě, a čistému poznání věcí. Schová-li někdo nějakou věc za keř, právě tam ji zase hledá a také ji najde, pak na takovém hledání a nalézání není celkem co oslavovat: právě tak se to však má s hledáním a nalézáním „prav-

dy“ v oblasti rozumu. Stanovím-li definici savce a poté, spatřiv velblouda, prohlásím: Hle, savec, vyjde tím sice najevo pravda, ale jen omezené hodnoty, čímž míním, že je veskrze antropomorfní a neobsahuje jediný bod, který by byl „pravdivý o sobě“, skutečný a všeobecně platný, odhlédneme-li od člověka. Hledač takových pravd hledá v podstatě jen metamorfózu světa v člověka; usiluje o rozumění světu jakožto lidské věci a v nejlepším případě si vydobude pocit asimilace. Podobně jako pozoruje astrolog hvězdy ve službách člověka a v souvislosti s jeho štěstím a trápením, pozoruje takový badatel celý svět ve spojení s člověkem. Svět jakožto nekonečně lomenou ozvěnu nějakého pratónu, totiž člověka, jakožto rozmnožený obraz jediného praoobrazu, člověka. Jeho metodou je: přikládat ke všem věcem jako měřítko člověka; vychází při tom však z mylné domněnky, že má tyto věci jako čisté objekty bezprostředně před sebou. Zapomíná tedy na metaforičnost původních názorových metafor, a bere je jako věci samy.

Pouze díky tomu, že člověk zapomněl onen primitivní svět metafor, že obrazová masa vyvřevší původně jako horoucí láva z praschopnosti lidské fantazie ztuhla a strnula, pouze díky nevývratné víře, že *toto* slunce, *toto* okno, tento stůl je pravda o sobě, zkrátka jen díky tomu, že člověk zapomíná sebe sama jakožto subjekt,

a to subjekt *umělecky tvořící*, žije v určitém klidu, v jistotě a důslednosti; kdyby mohl jen na okamžik opustit věžeňské zdi této víry, byla by po celém jeho „sebevědomí“ vmžiku veta. Námahu mu působí už to, má-li si přiznat, že moucha či pták percipují úplně jiný svět než člověk, a že otázka, která z obou percepcí světa je správnější, je zhola nesmyslná, protože by se už muselo měřit měřítkem *správné percepcce*, tj. měřítkem *neexistujícím*. Vůbec mi však správná percepcce – to by znamenalo adekvátní výraz objektu v subjektu – připadá jako rozporuplný nesmysl: neboť mezi dvěma absolutně rozdílnými sférami, jako jsou subjekt a objekt, není kauzalita, správnost, výraz, nýbrž nanejvýš *estetické* chování, mám na mysli náznakový přenos, zadržávající překlad do zcela cizího jazyka. K tomu je však rozhodně zapotřebí volné básnivé a volně vynalézavé střední sféry a prostředkující síly. Slovo jev obsahuje mnoho svodů, a proto se mu co možná vyhýbám: neboť není pravda, že podstata věcí se zjevuje v empirickém světě. Malíř, jemuž chybějí ruce a jenž by chtěl obraz, který mu tane na mysli, vyjádřit zpěvem, vyjeví toho při této záměně sfér pořád ještě více, než kolik prozrazuje empirický svět o podstatě věcí. Dokonce ani poměr nervového vzruchu k vytvořenému obrazu není o sobě nutný; jestliže je však týž obraz vytvářen milionkrát a děděn z pokolení na poko-

lení, ba nakonec se u celého lidstva objevuje pokaždé v důsledku téhož popudu, pak pro člověka konečně nabývá téhož významu, jako by to byl obraz jedině nutný a jako by onen poměr původního nervového vzruchu k vytvořenému obrazu byl poměrem přísně kauzálním; stejně by byl i do nekonečna opakovaný sen pociťován a posuzován veskrze jako skutečnost. Avšak ztuhnutí a strnutí metafory nijak nezaručuje nutnost a výlučnou oprávněnost této metafory.

Každý, komu jsou podobné úvahy blízké, jistě pocítil vůči jakémukoli idealismu tohoto druhu hlubokou nedůvěru, kdykoli se vskutku zřetelně přesvědčil o věčné důslednosti, všudypřítomnosti a neomylnosti přírodních zákonů; učinil pak tento závěr: vše zde, kam až pronikneme směrem vzhůru k teleskopickému světu a směrem do hloubi ke světu mikroskopickému, je naprosto jisté, vybudované, nekonečné, zákonité a bez mezer; věda bude v těchto šachtách věčně s úspěchem těžít a vše, co nalezneme, bude v souladu a nebude si odporovat. Jak málo se to podobá výtvaru fantazie: neboť kdyby jím to bylo, musela by se přece někde projevit zdánlivost a neskutečnost. Proti tomu je třeba za prvé říci: kdybychom měli každý sám rozdílné smyslové pocity, kdybychom mohli sami percipovat jednou jako pták, jednou jako červ, jednou jako rostlina, nebo kdyby jeden z nás viděl tentýž podnět jako

červený, někdo druhý jako modrý a někdo třetí by jej vnímal dokonce jako zvuk, pak by nikdo o takové zákonitosti přírody nemluvil, nýbrž chápal by ji jen jako vysoce subjektivní útvar. A za druhé: čím je pro nás vůbec přírodní zákon; není nám znám sám o sobě, nýbrž jen svými účinky, tzn. svými relacemi ke druhým přírodním zákonům, které nám jsou známy opět jen jako relace. Poukazují tedy všechny tyto relace vždy znovu jen k sobě navzájem a ve své podstatě jsou pro nás zhola nesrozumitelné; jen to, co k nim přidáváme, čas, prostor, tedy vztahy sukcese a čísla jsou nám na nich opravdu známé. Ale vše zázračné, nač právě u přírodních zákonů hledíme s úžasem, co si žádá našeho vysvětlení a mohlo by nás svést k nedůvěře vůči idealismu, spočívá právě a jedině v matematické přísnosti a trvalosti představ o čase a prostoru. Ty však v sobě a ze sebe produkujeme s onou nutností, s níž tká pavouk síť; jsme-li nuceni chápat všechny věci jen v těchto formách, pak už není žádný zázrak, že na všech věcech chápeme vlastně právě jen tyto formy: neboť ony všechny v sobě musí nést zákony čísla, a právě číslo je ve věcech to nejpodivuhodnější. Veškerá zákonitost, jež nám tak imponuje u hvězdných drah a u chemického procesu, je v podstatě totožná s vlastnostmi, které věcem dodáváme sami, takže tím imponujeme sami sobě. Dochází ovšem k tomu, že ona

O pravdě a lži ve smyslu nikoli morálním

umělecká tvorba metafor, již v nás započíná každý vjem, už tyto formy předpokládá, a odehrává se tedy v nich; jen z pevného trvání těchto praforem lze vysvětlit možnost, jak by měla být posléze z metafor samých opět konstituována stavba pojmů. Tato stavba je totiž napodobeninou časových, prostorových a číselných vztahů na půdě metafor.

2.

Na stavbě pojmů pracuje původně, jak jsme viděli, *ja-zyk*, v pozdějších dobách *věda*. Stejně jako včela staví buňky a zároveň tyto buňky plní medem, pracuje věda nepřetržitě na onom velkém kolumbáriu pojmů, pohřebišti názorů, staví stále nová a vyšší patra, podpírá, čistí, obnovuje staré buňky a usiluje především o to, aby své obrovité rámoví naplnila a uspořádala jím celý empirický, tj. antropomorfní svět. Jestliže i jednající člověk připoutává svůj život k rozumu a jeho pojmům, aby nebyl odplaven a neztratil sám sebe, pak badatel staví svou chýši těsně k věži vědy, aby na její stavbě mohl pomáhat a sám našel pod postavenou baštou ochranu. A ochrany má zapotřebí: neboť existují strašlivé mocnosti, které naň ustavičně dorážejí a které proti vědecké pravdě stavějí pod nejrozličnějším zaštitěním „pravdy“ utvářené zcela jinak.

Onen pud k tvorbě metafor, onen fundamentální lidský pud, jež nelze ani na okamžik odmyslet, protože bychom tak odmysleli člověka samého, není však tím,

že z jeho sublimovaných produktů, dojmů, vyrůstá regulární a strnulý nový svět jakožto lidská pevnost, ve skutečnosti nikterak přemožen a ani zcela zkrocen. Hledá pro své působení novou oblast a jiné řečiště a nachází je v mýtu a v umění vůbec. Neustále mate rubriky a buňky pojmů tím, že tvoří nové příklady, metafory, metonymie, neustále projevuje chuť utvářet existující svět bdělého člověka tak pestře, nepravidelně, nezávazně, nesouvisle, přitažlivě a věčně nově, jako je tomu ve světě snu. Vždyť o sobě si je bdělý člověk jist tím, že bdí, jen díky onomu strnulému a pravidelnému tkanivu pojmů, a právě proto propadá občas domnění, že sní, když se někdy pojmové tkanivo díky umění roztrhne. Pascal má pravdu, tvrdí-li, že kdyby nás každou noc navštěvoval tentýž sen, byli bychom tímto snem zaměstnáni stejně jako věcmi, jež vidíme každý den: „Kdyby si byl řemeslník jist, že každou noc bude dvanáct hodin snít o tom, že je králem, pak se domnívám,“ říká Pascal, „že by byl právě tak šťasten jako král, který by po všechny noci dvanáct hodin snil o tom, že je řemeslníkem.“ Bdělý den národa myticky vzrušeného, například starších Řeků, se díky neustále působícímu zázraku, jak ho představuje mýtus, vsutku podobá více snu než dnu vědecky vystřízlivšího myslitele. Může-li každý strom najednou promluvit jako nymfa či může-li pod maskou býka nějaký bůh

odvléci pannu, je-li náhle vidět samu bohyni Athénu, jak projíždí s krásným spřežením v doprovodu Pisis-trata po tržištích Athén – a tomu poctivý Athéňan věřil –, pak je v každém okamžiku, stejně jako ve snu, možné vše, a celá příroda kolem člověka tančí, jako by byla rejem bohů, kteří se smějí tomu, že ve všelikých podobách člověka klamou.

Člověk sám má však nepřekonatelný sklon dát se klamat a je jak omámen štěstím, vypráví-li mu rapsodi epické pohádky jako pravdivé příběhy nebo předvádí-li herec ve hře krále ještě královštěji, než jej ukazuje skutečnost. Intelekt, onen mistr přetvářky, je potud svobodný a zbavený své běžné otrocké služby, pokud může klamat, aniž škodí, a tehdy slaví své saturnálie; nikdy není bujnější, bohatší, hrdější, obratnější a opovážlivější. S tvůrčí rozkoší mísí metafory a přemísťuje milníky abstrakce, takže označuje například proud za pohyblivou cestu, která člověka nese tam, kam jinak chodí. Teď ze sebe shodil znamení služebnosti: zatímco jindy byl zajat trudnou námahou, jak ubohému individuu, jemuž se zachtělo života, ukázat cestu a nástroje, a jako služebník hledal kořist a zisk pro svého pána, stal se nyní pánem sám a smí ze své tváře setřít výraz nouze. Ať nyní dělá cokoli, vše se ve srovnání s jeho dřívějším počínáním vyznačuje přetvářkou, jako dříve znetvořením. Kopíruje lidský život, avšak má jej za

dobrou věc a zdá se s ním vcelku spokojen. To nesmírné trámoví a bednění pojmů, jehož se potřebný člověk celý život úpěnlivě drží jako záchrany, se osvobozenému intelektu stává jen lešením a hračkou pro nejztreštěnější kousky: a když je rozbíjí, přehazuje, ironicky opět skládá tak, že nejodlehlejší spojuje a nejbližší dělí, dává tak najevo, že oněch nouzových pomůcek potřeby nemá zapotřebí a že se nadále nechává vést nikoli pojmy, nýbrž intuicemi. Od těchto intuicí nevede žádná řádná cesta do země strašidelných schémat, abstrakcí: pro ně není slovo stvořeno, člověk umlká, když je vidí, nebo mluví v samých zakázaných metaforách a neslýchaných pojmových spojeních, aby alespoň výsměchem a ničením starých pojmových omezení odpovídal tvůrčím způsobem mocnému dojmu přítomné intuice.

Existují období, v nichž člověk rozumu a člověk intuice stojí vedle sebe, jeden se strachem z intuice, druhý s výsměchem vůči abstrakci; druhý je právě tak nerozumný, jako je první neumělecký. Oba touží opanovat život: jeden tak, že umí největším potížením čelit starostlivostí, chytrostí, pravidelností, druhý tak, že jako „přeradostný hrdina“ ony potíže nevidí a za reálný bere jen život, jenž přijal podobu zdání a krásy. Kde člověk intuitivní zachází svými zbraněmi účinněji než jeho protihráč a vítězí, jako třeba ve starším Řecku,

může se za příznivých podmínek zformovat kultura a ustavit vláda umění nad životem; ona přetvářka, ono popírání potřeby, onen lesk metaforických názorů a vůbec bezprostřednost klamu pak provází veškeré projevy takového života. Ani dům, ani krok, ani šat, ani hliněný džbán neprozrazují, že je vynalezla potřeba a nouze; zdá se, jako by v nich všech mělo být vysloveno vznešené štěstí a olympský jas bez mračen, jakási hra s vážností. Zatímco člověk vedený pojmy a abstrakcemi se jimi jenom brání neštěstí, aniž si sám může z abstrakcí vynutit štěstí, zatímco usiluje jen o co nejdokonalejší nepřítomnost bolesti, intuitivní člověk uprostřed kultury nejenže díky svým intuicím odvrací zlo, nýbrž sklízí též neustálý proud jasu, povzbuzení, vykoupení. Ovšemže trpí krutěji, *když* trpí; ano trpí i častěji, protože se nedokáže poučit ze zkušenosti a stále znovu padá do téže jámy, do které už jednou spadl. V utrpení je pak právě tak nerozumný jako ve štěstí, hlasitě křičí a nenalézá útěchy. Jak jinak přijímá stejnou osudovou ránu člověk stoický, poučený zkušeností, ovládající se pomocí pojmů! Ten člověk, který hledá jen upřímnost, pravdu, svobodu od klamu a ochranu před zákeřným překvapením, předvádí nyní, v neštěstí, mistrovský kousek přetvářky, jako druhý člověk ve štěstí; neukazuje zkřivenou a proměnlivou lidskou tvář, nýbrž takřka masku s důstojně souměrný-

O pravdě a lži ve smyslu nikoli morálním

mi rysy, nekřičí, ba ani nepozmění hlas. Když jej přepadne opravdová průtrž mračen, zahalí se jen do svého pláště a pomalým krokem v ní odchází.

*